

"MALMÖPYTTARNA" OCH DERAS HÖVDINGAR

AV Sven Rydstrand

Ur Hällungen 1963

På ön Malmön i Bohusläns skärgård levde under gångna århundraden en mycket egenartad folkstam, som kallades för "Malmöpyttarna" eller "Malmö-barnen. Historieskrivaren Axel Em. Holmberg berättar att de var mycket småväxta och enfaldiga samt att de var mörkhåriga och hade fula ansiktsdrag. Han säger också att deras uttal var gnällande och att de aldrig ingick äktenskap utanför sin egen släkt. Befolkningen på fastlandet hyste i allmänhet förakt för dem men ville dock gärna utnyttja dem på olika sätt för deras tjänstvillighets skull.

Porträtt av amiral Olof Strömstierna, målat år 1715 av J.H. Wedekindt. Målningen är i storlek 85 X 67 cm. Den tillhör Nationalmuseums samlingar och hänger nu på Gripsholms slott. Ända tills inpå 1800-talet har målningen hängt på Vese gård och senare på Broberg, där den blev bortstulen av en samlare.

Detta folks härkomst liksom deras egendomliga ös historia är i stort sett höljt i dunkel ända fram till år 1715, då den i Bohusläns hävder välkände amiralen och herren till Vese gods, Olof Knape Strömstierna, född på Käringön år 1664, från Kronan inköpte ön. Då fick Malmöpyttarna sin förste "hövding".

Försäljningen av Malmön skedde den 30 maj 1715 vid häradstinget, som hölls på gästgivaregården Mellby i Bro socken. Kronobefallningsmannen Hans Gråa från Uddevalla

hade hand om ärendet. Protokollet berättar att nämndemannen Olof Jonsson i Broberg bjöd 30 daler silvermynt för Malmön och Olof Strömstierna 35 daler. Men då samtidigt även Lysekils fiskeläge var till salu, erbjöd sig amiralen att betala 100 daler silvermynt för båda tillsammans. Och det tyckte häradsrätten var en god summa, så de slog till. I protokollet nämnes att Malmön blott var befolkad av:

"Någre Strandsittare, som nära sig af Sjön och fiskeri och hafwa hwardera sin Kåhltäppa samt litet Muhlbete til några deras Kohr."

I våra dagar är Malmön (1963) ett litet industrisamhälle med ca 700 innevånare, som bildar egen församling med egen kyrka och präst.

Om Lysekil säges att det är beläget på fastlandet;

"Hwarest är boende några Strandsittare, som med fiskerier nära sig och hafwa hwar deras kåhltäppa och några af dem hwar sin Ängafläck till en eller två Palmar höö inalles samt enskilt Muhlebete."

Amiral Strömstierna beslöt sig för att skapa ordning och reda på Malmön. Därför sammankallade han i november månad år 1720 de tio främsta av pyttarna till ett möte. Från detta möte finns följande protokoll bevarat:

*"Anno 1720 äro wij samtl. inwånare på Malmö uppå Högwällborne Hr Baron och amiralen Strömstiernas wägnar tillfrågade hwad wi godwilligen willja gifwa honom i åhrl. skatt och renta af thetta Fiskeläget Malmö, hwarpå wi godwilligen och af frij hög och willja tillbjuder oss att gifwa till Högwällborne Hr Amiralen åhrl. af hwar man och bebodt Tomt Twå Dahl. Silfwermynt uti Jordskyld och ord. renta, samt i öfwrigt wisa Högwällborne Hr Amiralen all skyldig heder och lydno, och deremoth anhålla wij ät alla Hagar och Kåhltäppor blifwer os Lijka emellan delte at hwar åtnjuter der af en Lijka del, så långt det träcker. At wij os detta godwilligen tilljudit, det betygga wij hwar för sig med egna händers undersättiande. Datum ut supra
Christen Pehrsson – Pehr Sefrinsson – Hindric Olsson – Anders Jönsson – Hindrick Stenorsson – Andreas Pehrsson – Sören Jönsson – Assmun Andersson – Chlemitt Chlemittsson – Oluf Sörensson."*

Redan år 1721 kommenderar amiralen en lantmätare att resa ut till Malmön och verkställa fördelning av jorden där. Denne skriver sedan i ett delvis bevarat protokoll, daterat den 4 april s. å. att han:

"Uppå Högvällborne Hr Amiralen Strömstiernas höggunstiga anmodan varit på Fiskeläget Malmö ö och der delt och byt dhe små hagefläckarne derstädes innewånarna och Strandsittiarna emillan, emedan dem inbördes en oredo mellomkommit, för dett en part inskränckt och tagit alla hagarna under sig och en dehl deremot hade alldehles intet, och blef alltså denna förrättningen wärckställdt, som efter förmähles. Nembl:"

Att här återge hela protokollet skulle taga för stort utrymme i anspråk. Därför skall vi blott lämna några små smakprov från denna ganska gemytliga lantmäteriförrättning, som tydligen var helt fri från modern teknik. Vem förrättningsmannen var kan icke utrönas, efter som de sista sidorna i protokollet förlorats.

Först uppmättes hagarna för Hindrick Olsson, Staffan Olsson och Lars Sörensson. Härom skriver lantmätaren:

"De hade fuller tämmelig stora hagar af torr och ofruktbar Sandjord och Dy, tillbjöd sig att gärna willja dem bytta ifrån sig, om de kunde hafwa för mycket, till sina grannar, som deremot hade för litet, men som de andra ingen dehl för jordmohnens ringhets skull wille hafwa med dem, dy behöllt de som de hade."

Om Isak Olufsson heter det: *"Behöllt det förriga, som han hade, men förmedelst jordmohnens njugghet skull fick han förbättring med 2-ne små ägor ifrån Clement och Assmunds, som hade för mycket. Dessa tvenne ägor äro belägna intill backen wid Isaks förriga hage."*

Christen Pärsson får följande besked: *"Har tillförne ingen hage haft men skattat och Contribuerat Lika så mycket som de andra, hwarföre honom nu tillagts den ödne hagen, som Pär Sörenssons Enkia förmedelst fattigdom öfvergifwit. Denne hage är belägen nord intill Sören Jönssons, emillan hwilka Pällar nedslogs."*

I Brofjorden seglade Malmöpyttarna mycket. Här ligger resterna av ett sjunket 1700 tals skepp vid stranden i närheten av Vese gård. Har det tillhört amiralen eller pyttarna?

Efter denna förrättning fick Malmöpyttarna synbarligen leva i lugn och ro i över femtio års tid. Amiral Strömstierna var en god och human husbonde, som alla tyckte om. Då han gick ur tiden år 1730, efterträddes han som herre över säteriet Vese och dess underliggande gårdar och fiskelägen av majoren Johan Gäspar Greiffenschütz, som var gift med amiralsfruns systerdotter. Denne var även en stillsam man, som inte gav upphov till något bråk med

Malmöns små innevånare. År 1775 försålde han emellertid halva Malmö till bonden Nils Rasmusson i Näverkärr. Näverkärr är Malmöns närmaste granngård på Stångenäs, och Nils Rasmusson var barnfödd i Foss socken och son till bonden Rasmus i Pilegård. En tid hade han varit befallningsman på Vese gård. Genom gifte hade han kommit i besittning av Näverkärr.

Vid major Greiffenschuts död ärvdes såväl Vese som Malmö av hans son, vice häradshövdingen Olof Greiffenschutz. Denne ansåg att det behövdes en nyordning på Malmö, och därför utlyste han tillsammans med Nils Rasmusson ett möte med Malmöpyttarna år 1776 för att ordna en mera tidsenlig skatteläggning. Från detta möte finns ett protokoll bevarat, varur följande må anföras:

"Åhr 1776 den 17 Maji Sammanträdde nuwarande ägarna af Öen och Fiskeläget Malmö, vice Haradshöfdingen Wälborne Oluf Greiffenschutz och Dannemannen Wälactad Nils Rasmusson i Näfverkjär, hos oss undertecknade åboer och strandsittare

dersammanstädes, och sedan wi till den ändan på ett ställe woro sammankallade och oss församladt hade, gjorde oss föreställning huruledes de under samråd om de af Öen hittills wanliga utskylder, som till större delen med fisk och annat mera in nature blifwit utgjorde, funnit en så stor oordning och oreda, att de ej mindre kunnat an wara omtänkta på sätt ohindras till nöjaktigaste rättelse däraf, hwartill de ingen lämpligare uträkning kunnat utse än att allting på nedanstående wis i penningar förwandlas och derefter i ett för allt för framtiden contant utgjøres.

Sedan wi alltså med dem derom öfwerlagt, hafwa wi öfwerenskommit och oss åtagit att från och med innewarande åhrs början och sedan framgent en war of oss i reda penningar fullgöra dessa skyldigheter på följande grunder och sätt:

1-mo. De vanliga tomtören, jämförda med wars innehafwande Hagetäppa till storlek och beskaffenhet samt derefter jämkade, utgjøres till fullt belopp efter den uträkning, som wid den förra anføres.

2-do. Den hittills brukeliga afgift af 1 och 1 1/2 Ltt färsk Fisk warje wecka förbytes och ärlägges hädanefter med penningar till 3 öre Silfwermynt af hwar man om weckan.

3-o. I stället för de förut nödiga resor en mil inåt Åby-Fjolen för weckofiskens aflewverande på Wese så wäl som for den hittill wanliga lefwerans Hwarje höst af 10 tunnor färsk Sill, erlägger Hwarje man framdeles 1 öre Smt om weckan.

4-to. De af gammalt skyldiga Skjutsfärder till kringliggande Sjästäder räknas efter twenne, en längre och en kortare på Roten, fullgöras framdeles på det sätt att hwarje man i stället derföre uti penningar betalar 1 Dal. 16 öre Smt om året."

Unikt dokument

No 8.

Giffta. Solten mannen Per Olsson och hustrun Maren Andersdotter, som länge bodt här i Lyse socken på Malmön, och bägge lika gamla, nämligen 49 år hwardera, hafwa för någon tid sedan flöttat härifrån til platsen Grinden under Homlekjær i Lyse Sockn; Dem lämnas nu det wittnesbördet, at de båda kuna läsa i bok, så ock äro förswarliga i kristendomskundskapen utantill, samt at de hafwa bewistat Catechismi förhören och warit sidsta gången gäster wid Guds bord strax efter Pingstahelgen i år. För öfrigt har deras lefnad warit för krist anständig, och äro annars nu barnlösa. Öfwerby d. 13 Sept. 1782.

Upvist för mig d. 15. Sept. 1782

*W. F. Borgström
Komminister i Bro*

Giffta Folken mannen Per Olsson och hustrun Maren Andersdotter, som länge bodt här i Pastoratet på Malmö, och bägge lika gamla, nämligen 49 år hwardera, hafwa för någon tid sedan flöttat härifrån til platsen Grinden under Homlekjær i Lyse Sockn; Dem lämnas nu det wittnesbördet, at de båda kuna läsa i bok, så ock äro förswarliga i kristendomskundskapen utantill, samt at de hafwa bewistat Catechismi förhören och warit sidsta gången gäster wid Guds bord strax efter Pingstahelgen i år. För öfrigt har deras lefnad warit för krist anständig, och äro annars nu barnlösa. Öfwerby d. 13 Sept. 1782.

Er. Con. Hoepner.

Upvist för mig d. 15 Sept. 1782

*W. F. Borgström
Komminister i Bro.*

Härefter presenteras räkning för var och en av de 40 strandsittarna. För de flesta gick skatten till Vese på 8-10 Dal. Silvermynt om året. Hela inkomsten för Veseägaren från Malmön blev 295 Daler. Handlingen är uppsatt av dåvarande kronolänsmannen Sören Hansson-Mellander på Mellby.

År 1776 försålde Olof Greiffenschutz sin andel i Malmön till Nils Rassmusson, och ön kom sedan att ligga under Näverkärns gård i dryga hundra år, vilket Holmberg anser ha berott på öbornas enfaldighet.

Men Malmöpyttarna var nog inte fullt så enfaldiga, som Holmberg trodde, ty Näverkärrsbonden fick mycket besvär med dem. Detta framgår bl.a. av en handling från år 1789, skriven av Nils Rassmusson. Den lyder som följer:

"Efter som jag förnimmer at en del utaf mina underhafwande och Strandsittjare uppå min ägande ö och Fiskeläge Malmö tagit sig före att emot min tillåtelse intaga Betes Creatur och Swin, fördenskull finner jag mig föranlåten att upprätta ett skrifteligt Contract emellan mig och dem, som där tänker att wilja Blifwa och Bo, som är af följande innehåll Nämbligen, för det första skall dett vara deras skyldighet att till mig betala sin skatt warje åhr wid Nyårstiden, för det andra att de aflämna till mig hwarje åhr sin Högtids fisk, så att det ej går så till hädanefter som hittills, ty jag får af några och af andra intet, för det tredje att ingen får skära merra tårft än han kan bärja och hemföra, så att ingen må blifwa liggande ute på strängen efter sig wid en rd spc till mig, ehohan wara må. För det fjärde att ingen må understå sig att taga ener eller ljung på Näfwerkiers gård som hittills skett. För det femte får ej någon taga in något Betes Creatur af wad namn det hafwa månde utan allena dem som de hafwa själfwa över wintern. Den som detta Contract motbryter, hafwer sig själf att skylla, om han får af Ön flötta, detta warder härigenom till wars och ens efterrättelse lämnat af Näfwerkiärr den 8 Junius 1789. – Nils Rassmusson."

1700-talets Malmöpyttar stod tydligen på en något högre intelligensnivå än deras sentida ättlingar, som A. E. Holmberg träffat. De förra levde ju inte isolerade på sin ö utan reste som sjömän vida omkring. De har allesammans med utmärkt stil skrivit sina namn på de bevarade handlingarna. Sannolikt var de väl därför även läskunniga. Dåtidens övriga allmoge i Bohuslän var dem häruti underlägsna. Varifrån hade de då sin bildning? Var den kanske ett arv, medfört från det sydligare land, som förfäderna lämnat?

Numera finns det inte några ättlingar kvar på Malmön efter de beryktade pyttarna. De sista av dem omkom nämligen vid en sjöolycka vid början av 1800-talet. Men kyrkoböckerna på Sotenäs och Stångenäs berättar om talrika giftermålsförbindelser mellan Malmön och de nämnda häradena under 1700-talet. Det torde alltså vara möjligt att ännu i dag påträffa några av deras släktingar.